

## TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME VE TÜKETİCİNİN KORUNMASI SORUNU

*Doç. Dr. Birsen ERSEL  
Çalışma Ekonomisi Doçenti (\*)*

### Giriş :

Kamunun elindeki ekonomik üretim birimlerinin mülkiyet ve yönetimlerinin özel girişim kesimine devredilmesi şeklinde tanımlanabilecek olan özelleştirmenin, toplum üzerindeki etkileri ya da yarattığı sonuçlar tartışılırken, bu bağlamda daha çok istihdam, çalışma yaşamı, ücretler ve sendikalar üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır. Kimi zaman da, özelleştirmenin toplumdaki gelir ve servet dağılımı üzerindeki etkileri çözümlenmeye alınmaktadır.

Bu çerçeve içinde daha az tartışılan ya da yeterince tartışılmayan konuyu ise, özelleştirme uygulamaları karşısında tüketicinin korunması sorunu oluşturmaktadır. Bir başka anlatımla, tekelleşmeyle birlikte giden bir özelleştirmenin genel tüketici kitleler üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler üzerinde yeterince durulmadığı gözlenmektedir.

Bilindiği gibi, kooperatifler, kapitalist üretim yapısı ve süreçleri içinde ve aksayan rekabet koşullarında pazarlık güçlerini yitiren geniş halk kitlelerinin ekonomik savunmalarını yapan kuruluşların başında gelmektedir. Kooperatifler, başta tekelleşme olmak üzere, emeğin ve tüketicilerin sömürülmesi olgusuna, tekelci ve spekülâtif kazançlara karşı bir hareket olup, kapitalist sınıfın iktidarını işçiler, küçük üreticiler ve geniş tüketici kitleler lehine dengeleyen, bu kesimlerin gelir ve servetten daha hakça pay almalarını sağlamaya yönelik, ekonomik demokrasiyi ve sosyal dengeyi gerçekleştirmeyi amaçlayan evrensel kuruluşlardır. Kısacası, kooperatif kuruluşlar, dünyanın her yerinde, tekelci ve spekülâtif anamalcı kârlarını ortadan kaldırarak, toplumdaki geniş tüketici ve üretici gruplarının ekonomik bağımsızlık ve özgürlüklerini sağlamayı amaçlayan evrensel kuruluşlardır. Bu bağlamda, kendilerini anamalcı işletmelerden ayıran, özgün kooperatifçilik ilkelerine dayanmaktadırlar.

Öte yandan, kamu ekonomik girişimciliği de, kooperatifçilik gibi, tekelleşme eğilimlerinin güçlendiği alanlarda, tekelci ve spekülâtif kazançları engelleme ve rekabeti işletme amacını güden ve böylelikle toplumdaki geniş tüketici ve üretici kesimleri korumayı amaçlayan bir devinimdir. Bu bağlamda, kooperatifler de, kamu ekonomik girişimleri de, rekabeti işleterek, tekelci işletmeler karşısında ekonomik gücü, geniş tüketici kitlelerin yararına olarak dengeleyen, bu kesimlerin ekonomik savunmasını yapan evrensel kuruluşlardır. Eğer, anamalcı işletmeler normal kârlara razı olsalardı, tekelci ve spekülâtif kârların peşinde koşmasalardı, yani ekonomide rekabeti işletselerdi, o zaman ne tüketicinin korunması sorunu ortaya çıkacaktı, ne de kooperatiflere ve kamu ekonomik girişimlerinin bu bağlamdaki etkinliklerine gereksinim duyulacaktı.

(\*) İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

İşte bu makalede, Türkiye'de kamu ekonomik girişimlerinin özelleştirilmesi uygulamaları içinde, tekelleşme eğilimlerinin niteliği ve boyutları irdeelenerek, tüketicinin korunması sorunları çözümlenmeye alınmakta ve bu bağlamda alınması gereken sosyal politika önlemleri tartışılmaktadır.

### **A. GENEL OLARAK ÖZELLEŞTİRME VE TÜKETİCİNİN KORUNMASI**

Özelleştirmeyi savunanlar, çoğunlukla bu olguyu, kapitalist ülkelerde ekonomik örgütlenmenin yeniden yapılanmasını sağlayacak bir iktisat politikası aracı olarak nitelemek eğilimindedirler. Bu bağlamda ekonomik örgütlenme içinde devletin aşırı genişlediğini, devletin ekonomideki rol ve etkinliğinin sınırlandırılması, rekabete dayanan piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılabilceğini ileri sürmektedirler (1). Bir başka deyişle, kapitalist toplumlarda, tam rekabet koşullarının işlememesinin, eksik ya da aksak rekabet koşulları içinde tekelleşmelerin oluşmasının sorumluluğunu, özel girişim kesiminde değil, kamu ekonomik girişimciliğinde aramaya yönelmektedirler. Buradaki en önemli çelişki ya da ikilem, kamu ekonomik girişimciliğinin, çokluk tekelleşme eğilimlerinin güçlendiği alanlarda, tekeli ve spekülasyon kazançları engelleyerek, rekabeti gerçekleştirme amacını güttükleri gerçeğini gözardı etmeleri ve bunların devre dışı bırakılarak ve bu yöndeki etkinliklerinin sınırlandırılarak, piyasa mekanizmasındaki sapmaların önlenebileceğini iddia etmeleridir. Bir başka deyişle, rekabeti işletmeyi, tekeli ve spekülasyon kazançları tüketici kitlelere geri döndürmeyi amaçlayan kamu girişimciliğini, eksik ve aksak rekabet koşullarının başlıca sorumlusu olarak görmektedirler.

Bu bağlamda, devletin, ekonomik yaşamdaki etkinlik ve rolünün piyasa mekanizmasının izin verebileceği boyutlardan daha fazla genişlediğini ileri sürmektedirler. Devletin geleneksel fonksiyonlarına geri döndürülerek, ekonomik örgütlenmenin yeniden yapılandırılmasını sağlayacak en başat aracın özelleştirme olacağını iddia etmektedirler (2). Bu tür yaklaşımlar, devletin fazla sosyal olmaması gerektiği, sosyal devletin modasının geçtiği yönündeki savlarla özdeşleşmekte ve insanlık tarihinin bir yüzyıllık birikimi sonucunda ulaşılan sosyal devlet ya da sosyal politika uygulayan devlet anlayışını yadsımaya yönelmektedir. Özellikle, 1970'li yılların ortalarında başlayan ve özel girişimcilerin kârlarında önemli düşüşlerin oluşmasıyla somutlanan krizin sorumluluğunu devletin fazla sosyal olma niteliğine bağlayan bu görüşlerle birlikte özelleştirmenin gündeme getirilmesi bir rastlantı değildir.

(1) A. Ott ve K.Hartley, Privatization and Economic Efficiency: A Comparative Analysis of Developed and Developing Countries, E.Elgar Publ. Co., 1993, s.11.

(2) C.Yeşilada, "Özelleştirme, Devleti Asli Görevlerinde Etkinleştirmektedir." İşveren, C. XXXI, s.11, 1993, s.22.

Çokluk, "Yeni Sağ" şeklinde ortaya çıkan bu görüşlerin temsilcileri, daha da ileri giderek, özelleştirmeyi siyasi alanda demokratikleştirmeyi sağlamanın en önde gelen araçlarından biri olarak da empoze etmeye çalışmaktadırlar<sup>(3)</sup>. Bu görüşlerin temsilcileri, tekelleşme eğilimlerinin güçlendiği alanlarda, devletin rekabeti işleterek, toplumdaki geniş üretici ve tüketici kesimleri korumaya ve onların ekonomik savunmasını yapmaya yönelik ve kamu girişimciliği yoluyla ekonomik ve sosyal demokrasiyi sağlamayı amaçlayan etkinlik ve rollerini siyasi demokrasi önünde önemli bir engel olarak görmektedirler. Bu bağlamda, siyasi demokrasinin tek başına kapitalist toplumlarda ekonomik ve sosyal demokrasiyi sağlamaya yetersiz kaldığını görmezlikten gelmektedirler.

Özelleştirmenin, toplumdaki güç dağılımını değiştirerek, siyasi alanda demokratikleştirmeyi de sağlayacağını savunan bu görüşlere göre; ekonomik örgütlenme içinde rollerini arttıran devlet, siyasi gücünü ekonomik güçle destekleyerek, bireylerin ve çeşitli toplum kesimleri ile bunların temsilcileri olan demokratik kitle örgütlerinin siyasi karar mekanizmalarına, etkin olarak girmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Özelleştirme, bu görüşlere göre, ilk planda devletin siyasi gücü ile, ekonomik gücünün ayrılmasını, ikinci planda da bireylerin ekonomik gücünün arttırılmasını sağlayacaktır.<sup>(4)</sup> Yeni sağın bu temsilcileri, bu görüşlerini ileri sürerken, özelleştirme sonucunda özel girişim kesiminin elinde toplanacak ve giderek tekelleşecek olan ekonomik gücün, siyasi güce dönüşerek ortaya çıkaracağı sınıfcılara hiç değinmemektedirler. Özellikle de, çok uluslu işletmelerin ve tekellerin, ellerinde toplanan ve tüm demokratik kurum ve kuruluşlara yönelmiş bir tehdit oluşturan, ekonomik güç ve iktidarlarını bir tehlike olarak görmemektedirler<sup>(5)</sup>. Tekelci ve spekülatif kazançlarını ulusal ve uluslararası düzeyde en çoğa çıkarmaya yönelik bu kuruluşları değil, bunları toplumdaki geniş üretici ve tüketici kitlelerin yararına sınırlandırmaya, tekelci güç ve iktidarlarını toplum yararına dengelemeye yönelik kamu ekonomik girişimlerini ve kooperatifleri, demokratikleşmenin önündeki en büyük engel şeklinde empoze etmeye çalışmaktadırlar.

Yeni sağın temsilcileri, özelleştirme uygulamalarının niteliğini ve ekonomideki tekelleşmeyi güçlendirici boyutlarını sorgulamadan ve tek boyutlu bir düşünce içinde, özelleştirmenin mülkiyeti tabana yarararak, sokaktaki insanı da ekonomik yaşantıda söz ve öngörü sahibi yapacağını ve ekonomik gücü artan bireylerin toplumdaki siyasi karar mekanizmalarına daha

(3) D.Bös, Privatization. A Theoretical Treatment, Clarendon Press, Oxford 1991, s.2.

(4) D.Bös a.g.e., s.3; Y.Alper, Özelleştirme, Türkiye Sağlık - İş Sendikası, Ankara 1993, s.11.

(5) I.C.A. Twenty-fifth Congress Report, Warsaw, 1972, s.232; W.Peters, "Cooperatives and Multinational Corporations" ICA, a.g.r., s.189.

etkin ve doğrudan katılarak, demokratik sistemin gelişmesine katkıda bulunacağını varsaymaktadırlar. Böyle bir varsayımın geçerliliğini belirleyecek olan en önemli etmen, hiç kuşkusuz, yapılacak özelleştirmenin niteliğiyle yakından ilgili olacaktır.

Gerçekten de, özelleştirmenin niteliği, boyutları ve özellikle de tekelleşme boyutu tanımlanmadan, yukarıdaki varsayımın geçerliliğinin sınanması olanaklı değildir.

Öte yandan, özelleştirmenin, ekonomik faaliyetlerde hür teşebbüsün ve özel mülkiyete dayanan özel girişim kesiminin geliştirilip güçlendirilmesi şeklinde tanımlanması ve doğrudan bir ideolojiyi, yani "liberalizmi" içermesine karşın bunun ideolojik boyutunun olmadığı savunulması da mümkün değildir. Bu savunmayı yapanların, ekonomik ve sosyal demokrasiyi ve sosyal devleti amaçlayan bir özelleştirmeyi ideolojik özelleştirme şeklinde suçlamaya kalkıştıkları da görülmektedir. Bir başka deyişle, sosyal devleti dışlayıp, liberalizmi güçlendirmeyi amaçlayan özelleştirmenin ideolojik olmadığı, buna karşılık sosyal devletin ekonomik tabanını oluşturacak ve ekonomik ve sosyal demokrasiyi hedef alacak bir özelleştirmenin ideolojik olduğu şeklindeki değerlendirmenin hiçbir bilimsel temeli bulunmamaktadır. Özelleştirme de, aynen kamulaştırma gibi bir sosyal politika aracı olup, bunun belli bir düşünsel temele dayanması oldukça doğaldır. Gerçekten de demokratikleşmeyi sağlamak için kamu ekonomik girişimciliğinin yeğlenmesi nasıl ideolojik bir yaklaşımı içermekte ise, aynı şekilde, bunun tamamen karşıtı olan liberalizmi güçlendirici özelleştirmenin yeğlenmesi de, kapitalist ideolojinin bir parçasıdır.

### **1. ÖZELLEŞTİRMENİN EKONOMİK, SOSYAL AMAÇLARI VE TÜKETİCİ REFAHI**

Özelleştirmenin ekonomik amaçları, ya da gerekçeleri sayılırken, en önemli gerekçe olarak, kamu ekonomik girişimciliğinin, kaynak kullanımındaki etkinliğin sağlanmasında piyasa mekanizmasına oranla daha başarısız olduğu, ya da kaynak israfına yol açtığı iddiası ağırlık taşımaktadır.

Bu bağlamda, özel girişim kesiminin, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasında daha başarılı olduğu savından hareketle, özelleştirilmeye gidilerek, kamunun denetiminde olan ekonomik girişimlerin özel girişim kesimine devredilmesiyle, bu sorunun çözüme kavuşturulacağı ileri sürülmektedir. Kaynak kullanımındaki etkinliğin sağlanmasında, kamu girişimciliğinin mi, yoksa kâr-maliyet ilişkilerine öncelik tanıyan piyasa mekanizmasının mı daha etkili olduğu hususu, alanda en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu konunun tartışmaya açık olmasına karşın, tartışılmayan bir gerçek varsa, o da, kaynak kullanımında en etkili yolun demokratik bir planlamadan geçtiğidir. Çünkü, planlama her şeyden önce, kıt kaynakların akılcı ve israf edilmeden kullanılmasına gösterilen özenin bir ifadesidir. Burada, ülkenin sorunları bir öncelik sırasına konulmakta ve kıt kaynaklarla bu sorunlar arasında bir bağ oluşturulmaktadır. Özellikle kapitalist toplumlarda,

üretimdeki etkinliğin bölüşümdeki etkinlikle bütünlenememesi, planlamanın önemini arttırmaktadır. Planlama ile, sosyal sorunları çözümlenerek büyüme; yani hızlı ve dengeli bir kalkınma sağlanabilmektedir.

Gerçekten de, ülkelerarası etkileri olan ekonomik krizler, işsizlik ve toplumdaki sınıflar ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizlikleri, kapitalist toplumlarda önce kamu karışımını getirmiş ve zaman içinde artan karışımın etkinliğinin artırılması sorunu ortaya çıkınca, bunların planlanması ihtiyacı doğmuştur (6).

Görüldüğü gibi, kamu karışımının ve planlamanın gerekçelerini dikkate almayan ve bu gerekçeleri karşılamayan, ya da yanıtız bırakan bir özelleştirmenin yeni ve karmaşık pek çok sorunu da beraberinde getireceği açıktır. Gerçekten de, özelleştirmenin gerekçeleri olarak sunulan, kaynak kullanımında etkinlik sağlama, serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırma, tekelleşmeyi önleme vb. gibi gerekler, aynı zamanda kamu karışımının, ya da devleti ekonomik yaşamındaki rol ve etkinliğini artırmanın da gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, özellikle kaynakları kıt ve sosyal sorunları çok ve karmaşık olan az gelişmiş ülkeler yönünden, planlamanın önemi ve değeri daha da artmaktadır.

Yukarıda sorunların çözümünde ve etkinliğin sağlanmasında demokratik planlamanın dışlanarak, liberal kapitalist sistemi ve onun temel kurumunu oluşturan serbest piyasa mekanizmasını güçlendirici bir ideolojinin temel aracı olarak ve devleti küçültme ve geleneksel fonksiyonlarına döndürme yönündeki görüşlerin özellikle 1980'li yıllarla birlikte gündeme gelmesi, üzerinde dikkatle durulması ve düşünülmesi gereken bir olgudur.

Burada, özelleştirmenin öteki amaçlarını bir yana bırakıp, konumuz açısından önem taşıyan iki amacı üzerinde yoğunlaşmak istiyoruz. Bunlar; tekelleşmenin önlenmesi ve tüketicinin korunarak refahının artırılmasıdır.

### **a. Tekelleşmenin Önlenmesi**

Özelleştirmeyi savunanların ileri sürdüğü bu gerekçeye göre, özelleştirme; devletin tekel niteliğindeki ekonomik üretim birimlerinin özel girişim kesimine devredilmesi, ya da bu alanların özel sektöre de açılmasıyla tekelleşmeyi ortadan kaldıracak ve rekabetin işlenmesini sağlayacaktır.

Burada, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılmamasının sorumluluğu devletin ekonomik üretim birimlerine yüklenirken, özel tekellden hiç söz edilmemektedir. Öte yandan, devletin tekel niteliğinde ekonomik girişimler oluşturmamasının gerekçeleri de dikkate alınmadığı gibi, bunların özel sektöre devredilmesi halinde ortaya çıkacak olan sakıncalara da hiç değinilmemektedir. Gerçekten de, devletin tekel niteliğindeki ekonomik girişimleri, çoğunlukla ya özel girişim kesiminin elinde bırakılması sakıncalı görülen temel ve stratejik üretim dallarını ya da özel kesimin bilgi, deneyim ve anal yönlerinden yetersiz kaldığı veya üretimine ilgi duymadığı, kârlı bul-

(6) D.P.T. Planlama, Ankara 1973, s. 10.

madığı alanları içermektedir. Bu alanlar çokluk, toplum yararı açısından, özel tekellere oranla kamu tekelinin yeğlendiği alanlardır. Bu gerçeği dışlayarak, gerçekleştirilecek bir özelleştirmenin, kamu yararı açısından çok önemli ve geri dönülmez sakıncalar yaratması olasıdır.

Devletin, rekabetin işlenmesi ve tekelleşmenin önlenmesi için ekonomik girişimlerde bulunmasının yanlış olduğunu ileri süren bu görüşlere göre; devlet bunların yerine, düzenleyici, denetleyici, yol gösterici ve özendirici uygulama ve işlevleri yüklenerek aynı amaçlara ulaşabilir. Bu nedenle, devletin asli fonksiyonlarına çekilerek, ekonomik yaşamdaki etkinliği azaltılmalı, küçültülmelidir. Oysa, deneyimler, en ileri ölçülerdeki özendirici ve teşviklere karşın, özel girişim kesimindeki tekellerin işletmelerin toplum yararına etkinlikler göstermede (istihdam yaratma, kalkımda öncelikli yörelere yatırım yapma vb. gibi) bu araçlara karşın ilgisiz kaldıklarını göstermektedir. Özendirici, yol gösterici planlama toplumsal hedeflere ulaşmada yeterli başarıyı sağlayamazken, planlama hedefleri, devletin kendi girişimleri için uyulması zorunlu hedefler haline gelmektedir. Çünkü, planlama devletin ekonomideki rol ve etkinliğinin arttığı karma ekonomi düzenlerinde daha başarılı olmaktadır. Tekelleşmenin önlenmesinde, özendirici, yol gösterici ve denetleyici politikalar, beklenen başarıyı sağlayamamaktadır. Bu nedenle ki, tüketiciyi koruyan evrensel kuruluşlar olarak Kooperatifler, KİT'ler ve öteki Üretici Birlikler her yerde değer ve önem kazanmaktadır. Aksi takdirde, devlet tekellerin yerini daha tehlikeli biçimde özel tekellerin alması gibi bir olgu yaşanabilecektir.

Burada, hiç kuşkusuz, özelleştirmenin türü ve niteliği önem taşımaktadır. KİT işletmelerinin özel yerli ve yabancı tekellerle blok satışları yerine, bu işletmelerin anamallarının paylara bölünerek halka satılması, ekonomideki tekelleri ve spekülasyon kazançlarının oylumunu belirleyecektir. Birinci halde, servetin belli ellerde dikey olarak yığılmasına karşılık, ikinci durumda yatay olarak geniş toplum kesimlerine yaygınlaştırılması sağlanabilecektir.

### **b. Tüketicinin Korunması ve Refahının Arttırılması**

Özelleştirmenin, toplumdaki geniş tüketici kesimler üzerindeki etkilerini belirleyecek en önemli etmen, onun niteliği ve türüyle yakından ilgilidir. Bir başka deyişle, tekelleşmeyi mi yoksa rekabeti mi arttırıcı yönde oluşturu bu bağlamda önem taşıyacaktır.

Ekonomik yönden özelleştirmenin ana gerekçesini, kaynak kullanımında sağlayacağı etkinlikle, tüketicilerin refah düzeyinde yol açacağı artış oluşturmaktadır. Burada, kaynak kullanımındaki etkinliğin ya mal ve hizmetlerin fiyatlarında düşmeye yol açarak ya da bunların kalitelerinde yükselme sağlayarak; veya her ikisinin birlikte gerçekleştirilerek, tüketici refahını arttıracağı varsayılmaktadır. Böylelikle; tüketicilerin aynı gelir ve harcamada düzeyinde daha çok mal ve hizmet almaları ya da standartları daha yüksek olan, daha kaliteli malları alıp tüketmeleri olanak dahiline girebilecektir.

Oysa özelleştirme uygulamaları, özelleştirmenin mal ve hizmetlerin kalitesinde bir yükselmeden çok düşmeye yol açtığını da göstermektedir.

Gerçekten de, Batı Avrupa ülkelerinde kamu hizmetleri ve sosyal refah hizmetleri alanlarında yapılan özelleştirmelerin tüketici refahında bir artıştan çok, azalmaya yol açtığı gözlemlenmektedir. Özellikle, merkezi idare ve yerel yönetimler tarafından yürütülmekte olan kamu hizmetlerinin taşeron usulü ile özelleştirilmesinde, ciddi kalite ve standart düşmeleri görülmüştür<sup>(7)</sup>. Bu olgu, özel sektörün salt özel faydayı dikkate alıp, sosyal faydayı dışarıda bırakmasıyla ilgili olmaktadır. Bunun en tipik örneği İngiltere'de görülmüştür. Özel sektör kalite farklılaşmasına bağlı olarak fiyat farklılaşmasına gitmiş ve kalite yükselmesini fiyatlara yansıtarak tüketici refahında bir yükselmeye izin verilmemiştir<sup>(8)</sup>. Öte yandan, yukarıdaki çözümlemede gözden kaçırılan en önemli husus, kaynak kullanımında özelleştirme sonucunda ortaya çıkacak etkinliğin beraberinde getireceği üretim ve kalite artışının, otomatikman tüketicilere yansıtacağı şeklindeki peşin kabuldür. Oysa, özel girişim kesiminin gerçekleştireceği üretimin, tüketiciye bir refah artışı şeklinde yansıtılması için, tüketiciyi koruyacak en önemli etmen olan rekabetin işleminin önündeki engellerin ortadan kalkması gerekmektedir. Bu ise, özelleştirmenin rekabeti mi, yoksa tekelleşmeyi mi artırıcı nitelik ve türde oluşuyla yakından ilgilidir. Burada gözden kaçırılması gereken en önemli yön, tekelci aşamasına gelmiş olan kapitalizmin eski rekabetçi aşamasına döndürülmesinin çok zor ve neredeyse olanaksız olmasıyla yakından ilgilidir. Bu durumda, tekelci işletmelerden, eski rekabetçi aşamalarına dönmelerini beklemek pek olanaklı değildir. İşte bu nedenledir ki, tüketiciyi koruyacak evrensel kuruluşlar olarak, kooperatifler, üretici birlikleri, kamu ekonomik girişimciliği ve üretici belediyecilik gibi demokratik hareketler ön plana çıkmaktadır. Bunların ekonomiden dışlanması halinde, yerine neyin konulacağı; tüketicinin korunmasının özel girişim kesiminin inisiyatifine bırakılması halinde, tekelleşmeyi neyin önleyeceği vb. gibi sorular yanıt beklemektedir.

Görüldüğü gibi, özel girişim kesiminin tekelleşmesine olanak veren bir özelleştirme, özelleştirmenin tüketici yararına olan olumlu sonuçlarının ortaya çıkmasına imkan tanımamaktadır<sup>(9)</sup>. Burada önem taşıyan yön; özel girişim kesiminin tekelleşmesini önlemek ve rekabetin işlemini sağlamak gibi ana nedenlerle savunulan kamu ekonomik girişimciliğinin, tekelleştirdiği gerekçesiyle ekonomiden dışlanması karşısında, KİT'lerin bu dengeleyici işlevlerini neyin, nasıl karşılayacağı ve ekonomide denetimden uzak kalan özel tekellerin, salt düzenleyici önlem ve politikalarla tüketici yararına etkinlik göstermelerinin sağlanıp, sağlanamayacağıdır. Özellikle, tüketicileri koruyan evrensel kuruluşlar olarak kooperatifçiliğin gelişmediği ülkelerde, bu sorunun yanıtı daha da yaşamsal bir nitelik taşımaktadır.

Özetlemek gerekirse, özel sektörün temel iktisadi faaliyet güdüsünü, en yüksek düzeyde kâr elde etmek oluşturur. Kuşkusuz, bu güdüye en çok

(7) ETUI, Privatization in Western Europe, European Trade Union Institution, Brussels 1988, s.40.

(8) Butler, a.g.e. s.344.

(9) S.M. Butler, Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, (Çev.C.Aktan) s.344.

hizmet eden piyasa da, fiyat ve miktar düzenlemelerinin kolaylıkla yapılabildiği tekeli ya da monopolcü piyasalardır. Gerçekten de, bu bağlamda, devlet tekellerinin olduğu alanlarda özelleştirme sonucunda, özel tekellerin ortaya çıkması halinde, özel sektör bu tekeli gücünü kesinlikle kâr düzeyini arttırmak için kullanacak ve bu durumda da, tüketici refahının artması bir yana, tam tersine fiyatlar seviyesinin yükselmesi nedeniyle azalması söz konusu olacaktır <sup>(10)</sup>. Bu nedenle, özelleştirmenin tüketiciler yararına olumlu sonuçlarının ortaya çıkabilmesi için, özelleştirme öncesinde tekelleşmeyi önleyecek önlem ve düzenlemelerin alınması büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan, özelleştirmenin tüketici yararına olumlu etkilerini belirleyecek olan etmenler arasında; özelleştirmenin tipi kadar; kamu teşebbüslerini devir alan özel sektörün gücü ve niteliği, özelleştirme konusu olan mal ve hizmetlerin niteliği ve kimler tarafından tüketildiği de sayılabilir <sup>(11)</sup>. Bu bağlamda, özellikle geniş halk kitlelerinin yaygın biçimde tükettiği temel mallarda, devletin bu malları düşük fiyatlandırma yoluyla sübvansiyeye ettiği durumlarda, söz konusu malları üreten KİT'lerin özelleştirilmesi halinde, devlet gibi vergi gelirleri olmayan özel sektör, ilk olarak fiyatları piyasa fiyatlarının düzeyine yükseltmektedir. Yani, devletin sübvansiyonunun kalkması sonucu, toplumdaki alt gelir kümelerinin refahında bir azalma olmaktadır. Çünkü, özelleştirme ile birlikte, özel fayda ön plana çıkmakta ve sosyal fayda önemini yitirmektedir.

Görüldüğü gibi, özelleştirme, kamu tekellerinin yerine özel tekelleri ikame edecek bir yapı ve nitelikte gelişirse, özel tekellerin, kârlarını maksimize edebilmek için fiyat ve miktar düzenlemelerine giderek tüketicinin refah kaybına yol açmaları kaçınılmazdır.

Böyle bir durumda, sosyal devleti hedefleyen bir özelleştirmeden çok, sosyal devleti dışlayan bir özelleştirmeden bahsetmek daha doğru olacaktır. Çünkü, sosyal devletin sosyal gelişme hedefi, ekonomik üretim artışlarını, sosyal refah artışına dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, tekeli ve spekülâtif kazançların engellenmesi, sosyal devletin de önde gelen hedeflerden birisini oluşturmaktadır.

## **B- TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI VE TUKETICI UZERINDEKI YANSIMALARI**

Türkiye'de özelleştirme tartışma ve uygulamalarının, ekonomide önemli bir dönüşümü belirleyen 24 Ocak 1980 modeliyle birlikte başladığı görülmektedir. Bu modeli, salt Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşullarındaki bir değişimin sonucu olarak açıklamak olanaklı değildir. 1980 ekonomik modeli, Dünya kapitalist blokundaki kimi dönüşümlerin, Türkiye'ye de bir yansımalarını oluşturmaktadır. Bu dönüşüm, 1970'lerin ortasındaki petrol krizinin, kapitalist ülkelerde, girişimcilerin kârlarını düşürmesi sonucunda

(10) Y.Alper, a.g.e., s.149.

(11) Y.Alper, a.g.e., s.148.



sosyal devlete yönelik saldırıların arttığı ve devletin fazla sosyal olduğu yönündeki eleştirilerin yoğunlaştığı yılları içermektedir. Bu bağlamda, liberalizmin güçlendirilmesi, devletin küçültülerek geleneksel işlevlerine döndürülmesi gibi, görüşler ön plana çıkmıştır. Emek karşısında, sermayeyi güçlendirmeye yönelen bu görüşlerin, emeği ve tüketici kitleleri korumaya yönelen, sosyal politika uygulayan devlete karşı çıkmaları beklenen bir gelişmeydi. İşte özelleştirme, bir iktisat politikası aracı olarak, böyle bir konjonktürde, ya da dönemde gündeme geldi.

Türkiye'de de, aynı yıllardan başlayarak, ekonominin yönetiminden sorumlu kimselerin, "sosyal devletin modasının geçtiği" yönünde topluma mesajlar verdikleri görülmektedir. Sosyal politika uygulayan devletin modasının geçtiği söylemi, aslında insanlık tarihinin iki yüzyıllık gelişimini ve birikimini yadsımak ve sosyal politikasızlık politikasını savunmak anlamını taşımaktaydı.

Bu tarihsel süreç içinde iş başına gelen liberal hükümetler özelleştirmenin ekonomik, sosyal ve hukuksal altyapısını oluşturmadan, hızlı bir özelleştirme uygulamalarına giriştiler. Sanayide paylaşılmülkiyet hareketinin bir modelini ve hukuksal çatısını bile oluşturmadan ve özelleştirmenin işsizlik, istihdam, gelir dağılımı, tüketici refahı, sendikalar ve çalışma yaşamı üzerindeki olası etki ve yansımalarını dikkate almadan, kısacası bu konuları çözmeye yönelik sosyal politikaları oluşturmadan, büyük bir acelelikle uygulamaya giriştiler.

Biz bu makalede, Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarının, öteki sosyal politika alanlarında ortaya çıkardığı sorunları bir yana bırakıp, analizlerimizi daha çok tüketicilerin refahı ve koruması konusunda yoğunlaştırmalıyız.

Önceki açıklamalarımızda, tüketicinin korunması ve tüketici refahı açısından, özelleştirmenin biçimi, türü ve niteliğinin en belirleyici etmenler olduğuna değinmiştik. Bu bağlamda, özelleştirmenin rekabeti mi, yoksa tekelleşmeyi mi artırıcı yönde geliştiği; toplum yararını mı, özel yararı mı ön plana çıkardığı; ya da sosyal devleti hedefleyen mi, yoksa dışlayan mı nitelikler taşıdığı önem kazanmaktadır. Ayrıca, özelleştirmenin devletin denetimini tümüyle ortadan kaldıran mı, yoksa devletin etkin denetimine olanak tanıyan bir yapıdamı geliştiği de burada üzerinde durulması gereken başat etmenleri oluşturmaktadır. Tabii ki, bütün bunların ötesinde, özelleştirmenin devlet ekonomik girişimlerinin blok satışı şeklinde mi, yoksa ortaklık payları çıkarılarak bunların geniş halk kitlelerine satılması biçiminde mi gerçekleştirildiği de yaşamsal önem taşımaktadır.

Kaldı ki, ortaklık paylarının geniş halk kitlelerine satılmış olması da tek başına yeterli olmamaktadır. Bu ortaklık paylarının yeniden satılarak belli ellerde ve tekellerde toplanmasını önleyici, özendirici önlemlerin alınması da gerekmektedir. Bu konuda, İngiltere'nin yaşamış olduğu deneyimler ilginçtir. Örneğin, Aralık 1986 tarihinde 4.5 milyon kişinin elinde bulunan British Gas'ın hisselerinin, Nisan 1990 tarihinde 2.5 milyon kişinin elinde toplandığı saptanmıştır. Benzer şekilde, British Telecom'un hisseleri de, 1984 yılında 2.3 milyon kişinin elinde toplanmış iken, beş yıl sonra 1989 yılında bunların 1.2 milyon kişinin elinde toplandığı görülmüştür. Ay-

mı şekilde, British Airways hisse senedi sahiplerinin 3 ay gibi kısa bir süre içinde 1.1 milyondan, 650 bine; British Aerospace hisse senedi sahiplerinin 158.000'den 27.000'e ve Cable and Wireless hisse senedine sahip olanların sayısı da 158.000'den, 26.000'e düşmüştür (12).

Görüldüğü gibi, kamu ekonomik teşebbüslerinin ortaklık paylarının salt çalışanlara ya da genel halka satılarak özelleştirilmesi, tek başına yeterli olmamakta, bunların elden çıkarılmamasını özendirici önlemlere de gereksinim bulunmaktadır.

Kamu ekonomik teşebbüslerinin ortaklık paylarının geniş halk kitlelerine satılması yönteminde, bunların sahipleri tarafından yeniden satılarak, daha sınırlı ellerde toplanması, tekelleşme ve tüketici refahı açısından nispeten daha az sorun yaratırken, bu bağlamda esas sorun blok satışlarla, söz konusu teşebbüslerin yerli ve yabancı tekellerle devredilmesinde ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde de açıkça görülebileceği gibi, Türkiye'deki uygulamalar çokluk bu yönde gelişmiştir.

### a) Cimento Sektöründe Özelleştirmeler

T.B.M.M. Özelleştirme Araştırma Komisyonu Raporunda da saptandığı gibi; Çimento sektöründe özelleştirme sonucunda, Rumeli Holding; Trabzon, Ladik, Şanlıurfa, Van, Lalapaşa ve Ergani'de yüzde 100; Gaziantep'te yüzde 99.73; Bartın'da yüzde 99.78; Gümüşhane'de yüzde 95.46 oranında hisse sahibi olmuştur. Aynı şekilde SCF; Ankara'da yüzde 99.30; Balıkesir'de yüzde 98.30; Pınarhisar'da yüzde 99.90; Söke'de yüzde 99.60; Afyon'da yüzde 51 hisse sahibi olurken; OYAK-Sabancı'nın; yüzde 100 hisseyle İskenderun'da; yüzde 87.10 hisseyle Niğde'de ve yüzde 99.89 hisseyle Elazığ'da yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde Yibitaş'ın da; Çorum ve Sivas'ta yüzde 100 oranında hisse sahibi olduğu saptanmaktadır.

Bu veriler, çimento fabrikalarının hisselerinin neredeyse tamamının özel bir işletmeye devredilerek özelleştirildiğini ve yapılan özelleştirmenin rekabeti değil, tekelleşmeyi artırıcı yönde geliştiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Peki, bu olgu, acaba çimento fiyatlarına nasıl yansımış, tüketicileri ne yönde etkilemiştir? Bu sorunun yanıtını, Ö.I.B.'nin bir tablosundan yararlanılarak yanıtlamak olanaklıdır. Bu verilere göre; özelleştirmeler sonrasında çimento fiyatları, Adıyaman dışındaki tüm illerde yüzde 567 ile 2.613 oranları arasında artmıştır. Bu veriler, Türkiye'de çimento özelleştirilmesi sonucunda, bölgesel hakimiyet ve tekellerin kurulduğunu, ülke çapında da çimento sektörüne yeni katılımlara izin verilmeyerek, birkaç tekelleşmiş şirketin egemenliğine terk edildiğini göstermektedir (13).

(12) D.Bös. a.g.c., s. 4-5; ETUI, a.g.r., s.50.

(13) Öte yandan, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 6 Mayıs 1996 tarihinde Ö.I.B.'ye bir rapor göndererek, Ergani Çimento Fabrikasının, tekelleşmesi için Rumeli Holding'e satılmaması yönünde uyarılmış; ne var ki anılan fabrikanın satışı bu holdinge yapılmıştır. Halka arz koşuluyla özelleştirilen fabrikaların hisseleri aradan 10 yıl geçmesine karşın, bir türlü halka arz edilememiştir.

## **b) Lastik Sektöründe Özelleştirmeler**

Yukarıda anlatılan nitelikteki bir başka özelleştirme de, PETLAS Lastik Sanayii A.Ş.'nin özelleştirilmesinde görülmüştür. Beş kez ihaleye çıkarılan bu kuruluş, son ihalede, bir önceki ihalenin yarısına yakın bir bedelle ve 7 yıla yayılmış taksitlerle Kombassan adlı bir şirkete satılmıştır. Bu alanda da, özelleştirme, rekabeti değil, tekelleşmeyi artırıcı yönde gelişmiştir.

## **c) Gıda Sektöründe Özelleştirmeler**

### **(1) Et ve Balık Kurumunun Özelleştirilmesi**

E.B.K.'nin özelleştirilmesi, T.B.M.M. Özelleştirme ve Araştırma Komisyonu'nun Raporunda şöyle değerlendirilmektedir:

"E.B.K.'nin tümüyle özelleştirilmesi, devletin fiyatlarını ortadan kaldıracak ve besiciyi özel kesimin insiyatifinde bırakacaktır. Nitekim, E.B.K.'nin özelleştirildiği yerlerde sonuç budur. E.B.K. işletmelerinin 3 yıl üretim koşuluyla satıldığı, ancak "üretim" tanımlanmadığı için tek bir hayvan kesiminin de üretim sayıldığı; yaptırım da sadece satış tutarının yüzde 10'u oranında para cezası olarak tanımlandığı için bir anlamda üretimsizliğin teşvik edildiği görüldü. Satılan tesislerin büyük bölümünün arsaları için satıldığı, bazı tesislerin satış fiyatlarının arsa değerinin bile altında kaldığı görüldü."

### **(2) Süt Endüstrisi Kurumunun Özelleştirilmesi**

SEK de, EBK gibi, toplum yararını ön planda tutan, sosyal amaçlı KİT'lerden birisidir. Bu bağlamda, geniş toplum kesimlerinin sağlıklı ve dengeli beslenmelerini sağlarken, yani tüketicileri korurken, öte yandan da süt üreticilerini teşvik ederek, üretimin bollaştırılmasını amaçlamaktaydı. Bu kurumun özelleştirilmesinin ortaya çıkardığı tekelleşme ve tüketiciye yansıyan sorunlar, özelleştirme Araştırma Komisyonu'nun Raporunda, şöyle saptanmaktadır:

"SEK de EBK gibi sosyal amaçlı bir KİT'tir. Üç yıl üretim koşuluyla satılması ve üretim yapılmaması durumunda, yalnızca yüzde 10'luk para cezası öngörülmüştür. O.I.B. üretim yapılmayan yerlerde bu cezayı dahi tahsil edememektedir. SEK tesislerinin özelleştirilmesi, kimi özel süt firmalarının belirli bölgelerdeki pazarlara tümüyle egemen olması sonucunu doğurmuştur. Özelleştirme, özel şirketlerin kendi bölgelerindeki piyasa paylarını artırma ve rekabeti önleme açısından güçlenmeleri sonucunu vermiş ve SEK özelleştirmesi, tesis özelleştirmesinden çok, Pazar özelleştirmesi olmuştur. MİS Süt, aldığı 4 tesisten 3'ünü çalıştırmayarak, İç ve Batı Anadolu'ya hakim olurken; süt alım merkezlerini de azaltarak üreticiyi mağdur etmiştir".

TBMM, Özelleştirme Araştırma Komisyonu Raporunda saptanan bu bulguların da sergilediği gibi; Türkiye'de gıda sektöründe gerçekleştirilen özelleştirmeler, rekabeti işletici olmaktan çok, tekelleşmeyi güçlendirici boyutta yürümüştür. Böylelikle, toplum yararının öncelikli olduğu bir yapıdan, özel yararların ön plana çıktığı bir yapılanmaya doğru bir dönüşüm or-

taya çıkmıştır. Bunun sonucunda, "sadece" toplumdaki geniş tüketici kitleler, temel gıda maddelerini daha az tüketmeye ve ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaya terkedilmemiş, aynı zamanda et ve süt üreten geniş bir üretici kesim de, daha önce yararlandıkları destekleme ve sübvansiyonların kaldırılması nedeniyle çok zor ekonomik koşullara sürüklenmiştir. Tekelleşmeyi güçlendiren bu tür özelleştirme uygulamaları sonucunda, (tüketiciyi ve üreticiyi koruyan evrensel kuruluşları oluşturan kooperatifçilik de gelişmemiş olduğundan) anılan kesimler kendi yargılarıyla başbaşa bırakılmış ve bu yanlış politikalar nedeniyle Türk tarımı iflas etmiştir. Daha önceleri, Dünyada kendi kendisini besleyebilen sayılı birkaç ülkeden biri olan Türkiye, et ve süt ürünlerini dışarıdan ithal eden bir ülke konumuna düşürülmüştür. İstatistik veriler de, bu iki temel kamu kuruluşunun özelleştirilmesinden sonra, toplum sağlığında ciddi yıkımların ortaya çıktığını sergilemiştir. Okullarda yapılan sağlık taramalarında, her 100 çocuktan 30'unda kansızlık, gelişim bozuklukları ve göz bozuklukları saptanmıştır. Aynı şekilde, sosyo-ekonomik bir hastalık türü olan verem hastalığının da, büyük bir artış gösterdiği ve toplumdaki veremli sayısının son iki yılda iki kattan daha çok arttığı saptanmıştır<sup>(14)</sup>. Bütün bu olumsuz sonuçların ortaya çıkmasında, anılan KİT'lerin yönetim hakkını da devredecek biçimde, blok satışlarının yapılması ve rekabeti arttırıcı değil, tekelleşmeyi güçlendirici politikalar sorumludur. Oysa, özelleştirmeden önce bu KİT'ler, özel et ve süt tekelleri karşısında rekabetin işlenmesini sağlayarak, hem tüketicileri hem de üreticileri koruyorlardı. Bunların özelleştirilerek devre dışı bırakılması ve yerine başka bir şeyin konulmaması nedeniyle, bir boşluk ortaya çıkmış ve toplumdaki geniş tüketici kitleler korumasız bırakılmıştır.

Şimdilerde ise, ERDEMİR'in özelleştirilmesi gündemi işgal etmektedir. Bilindiği gibi, Türkiye'nin yassı demir üreten tek kuruluşu olan Erdemir, en kârlı KİT'lerden de birisidir. Erdemir'in satılması halinde, kapasitenin sınırlandırılıp, üretiminin düşürülüp, Avrupa Kömür Çelik Birliğinin bir "satış acentası" konumuna getirilmesi olasılığı güçlüdür<sup>(15)</sup>. Bütün bu nedenlerle, Erdemir'in satışı, hem ulusal sânyaiimiz, hem de bu tesisin ürünlerini kullanan özellikle küçük üreticiler için büyük bir risk olacaktır. Bu tesislerin, yönetim hakkını da devredecek biçiminde blok satışının yapılması halinde, bir kamu tekelinin, özel tekele devredilmesinin tüm sakıncaları ortaya çıkacaktır. Kârlı oluşu ve halen hisselerinin yarıya yaklaşan bölümünün işlem gördüğü borsa hisse satışı yoluyla özelleştirilmesi, yukarıda değinilen sakıncayı önemli ölçüde azaltabilecektir.

## SONUÇ

Özelleştirme, 1980'li yıllarda tıkanan kapitalist birikim modeline nefes aldirmek üzere, kapitalist ülkelerde ekonomik örgütlenmenin yeniden yapılanmasını sağlayacak bir iktisat politikası aracı olarak gündeme gelmiştir. Bu araç, 1970'li yılların ortalarında başlayan petrol krizinin tüm kapitalist özekleri derinden sarsması ve girişimcilerin kârlarının giderek düşmesi

(14) S.Güven, Toplum Politikası Yazıları, Ezgi K. Bursa 1997, s.89.

(15) Sabah, 22.11.1998.

üzerine, devleti yeniden tanımlayarak, onu geleneksel işlevlerine geri döndürmeyi ve ekonomik örgütlenme içinde özel mülkiyeti ve serbest rekabeti ekonomik etkinliklerin her alanında egemen kılmayı içermektedir. Bütün bu nedenlerle, özelleştirme, salt kamunun mülkiyet ve yönetiminde bulunan ekonomik üretim birimlerinin özel girişim kesimine devredilmesinin çok ötesinde anlam ve içerimler taşımaktadır.

Gerçekten de, liberalizm ideolojisinden yola çıkan ve hür teşebbüsü ve piyasa mekanizmasını güçlendirmeyi ve emek karşısında sermayeyi hi-maye etmeyi hedefleyen bir özelleştirmenin, sosyal devletten geri dönüşü içerdiği ve bu bağlamda bu iktisat politikası aracının sorunu çözmek bir yana, çözümü gerektiren daha pek çok sosyal politika sorununu ortaya çıkardığı görülmektedir.

Hiç kuşkusuz, bir iktisat politikası aracı olarak görülen özelleştirmenin, örgütlenmenin yeniden yapılanması sonucunda, ekonomik olayların işleyişinin sosyal alanda ortaya çıkaracağı sorunları, onun türü, niteliği ve sosyal içeriği belirleyecektir. Bir başka anlatımla, her yerde geçerli olan tek tip bir özelleştirme bulunmamaktadır. Özelleştirmenin türüne ve niteliğine bağlı olarak, gelir dağılımı, işsizlik, tüketicinin korunması, ekonomik ve sosyal demokrasinin gerçekleştirilmesi gibi sorunlara etkin çözümler getirebileceği gibi, bu sorunlar çözümsüzlüğe de terk edilebilir.

Bu bağlamda, tüketici refahı ya da tüketicinin korunması sorunlarına baktığımızda, bu sorunların çözümünde, özelleştirmenin rekabeti mi, yoksa tekelleşmeyi mi artırıcı yönde geliştiği yaşamsal önem taşımaktadır. Aynı şekilde, özelleştirmenin sosyal devletin ekonomik tabanını güçlendirici boyutta ya da sosyal devletten geri dönüş biçiminde bir dönüşüme yol açması da, tüketicinin korunması sorunlarına getirilecek çözümlerin niteliğini belirleyecektir. Çünkü tekeli ve spekülative kazançları hızla arttıran bir özelleştirme biçiminin, sosyal ekonomik tabanının oluşturması olanaklı değildir. Bir başka deyişle, piyasa mekanizması ve fiyatlar sisteminin aksayan yönlerini düzelter, sosyal gelişmeyi, sosyal refahı yaygınlaştırmayı, işsizliği önlemeyi ve sosyal adaleti hedef alan bir özelleştirmenin önkoşullarını sosyal politikalarla desteklemiş, iktisat politikaları oluşturmaktadır. Özelleştirmenin sosyal altyapısını oluşturacak bu politikalar formüle edilmeden, piyasa mekanizmasının aksayan yönlerinin kendiliğinden düzelmesi beklenemez.

Gerçekten de, piyasa mekanizmasının kendi başıboş işleyişine bırakılması halinde, tekeli ve spekülative kazançların ortaya çıkması engellenemez ve tüketici korunamaz. Tüketiciyi evrensel olarak koruyan, onların ekonomik yönden savunmasını yapan kuruluşlar, kooperatiflerdir. Aynı şekilde, aksak rekabet koşullarında, kamu ekonomik girişimler de , rekabetin işlenmesinde etkili olan kuruluşlardır. Kamunun ekonomik karışımıcılığının en önemli gerekçelerinden birisi de budur.

Soruna, tüketicinin korunması ve tüketicinin ekonomik savunmasının yapılması açısından bakıldığında, KIT'lerin özelleştirilmesinden önce, tekelleşmeyi önleyici sosyal politika önlemlerinin alınması, büyük önem taşımaktadır. Aksi takdirde salt düzenleyici önlemlerle, toplumlarda büyük bir güce ve iktidara ulaşan tekellerin denetlenmesi çok güç ve hatta olanaksız

görülmektedir. Dünyanın her yerinde, tekellerin ekonomik güçlerini toplum ve tüketici kitleler lehine dengelemenin evrensel kuruluşlarını, ekonomik ve sosyal demokrasinin temel kurumlarını oluşturan kooperatifler, sendikalar ve yerel yönetimler oluşturmaktadır. Bütün bu nedenlerle, KİT'lerin blok satışları yerine, her birinin fabrika düzeyinde, kooperatif bir yapıya dönüştürülerek özelleştirilmesi tüketicinin korunması sorununa, kalıcı çözümler oluşturabilir. Bu konuda, Fransa'da, İspanya'da ve İsveç'te çok başarılı örnekler bulunmaktadır.

Ekonomide böyle bir yapılanmaya gidilerek, kooperatiflerin (özel sektör içinde) bir alt sektör düzeyinde örgütlenebilmesi için, her şeyden önce Türkiye'nin özgün bir modelinin olması ve İngiltere'de olduğu gibi, Sana-yide Paylaşık Mülkiyet düzenlemelerini içeren yasal bir alt yapının oluşturulması gerekmektedir.

Aksi takdirde, kooperatifleşmenin gelişmediği, temel malları üreten ve tekelci ve spekülâtif kârları ortadan kaldırarak rekabeti işletmeyi amaçlayan KİT'lerin de blok satışlar yöntemiyle özelleştirildiği bir yapıda, tüketicinin ekonomik yönden korunmasız ve kendi yazgısıyla baş başa kalacağı açıktır.

## KAYNAKÇA

### KİTAPLAR

- A. Ott ve K.Hartley, Privatization and Economic Efficiency: A Comparative Analysis of Developed and Developing Countries, E. Elgar Publ. Co., 1993.
- D.Bös, Privatization, A Theoretical Treatment, Clarendon Press, Oxford 1991.
- D.P.T. Planlama, Ankara 1973
- ETUI, Privatization in Western Europe, European Trade Union Institution, Brussels 1988.
- S.M. Butler, Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, (Çev. C. Aktan).
- S.Güven, Toplum Politikası Yazıları, Ezgi K.Bursa, 1997.

### MAKALELER

- I.C.A. Twenty-fifth Congress Report, Warsaw, 1972, s.232; W.Peters, "Cooperatives and Multinational Corporations"

### GAZETELER

Sabah ◆